

El medi rural a les illes Pitiüses: urbanització i canvis en l'activitat agrícola

Per Gabriel Joan Alemany Morell

Can Pep Sardina, Sant Agustí. (Foto: Vicent Ribas "Trull".)

Introducció

El procés d'urbanització de bona part del territori pitiús és una realitat coneguda per tothom.

En aquest treball es presenten unes dades, recollides sobre el terreny, que ens donaran una idea de la magnitud del problema.

La investigació ha consistit a comptar les edificacions existents en el sòl no urbanitzable, tot classificant-les segons la funció principal (agrícola, residencial, etc.), i segons l'estat d'ús.

Davant la impossibilitat d'estudiar tota la superfície de les illes, s'ha procedit a un mostratge que es pot considerar representatiu. Així s'han seleccionat trenta-nou zones (d'1 km²), situades en els diversos municipis i, sobretot, sotmeses a processos molt diferents. Aquestes

unitats d'estudi s'han pres de la xarxa UTM i vénen indicades amb les coordenades del vèrtex inferior esquerre de les quadrícules d'aquesta xarxa. També es dona alguna referència toponímica per ajudar a situar-les sobre el mapa.

La classificació de les edificacions no sempre ha estat fàcil. El problema rau a traçar el límit que separa els casos de petits horts d'autoconsum —que es consideren no agrícoles— del que són veritables explotacions agrícoles. El criteri seguit és el de primar l'aspecte econòmic, és a dir, que la funció agrícola implicaria l'obtenció d'unes rendes per la venda d'una part de la producció. Però també s'ha valorat l'aspecte més antropològic i, diguem-ne, l'estil de vida rural, particularment en les finques de muntanya sovint habitades per gent gran.

Una limitació d'aquest estudi és que no distingeix entre residències principals i secundàries, a causa de la gran complexitat del fenomen de les segones residències a Eivissa, que el fa mereixedor d'un estudi específic sobre el tema.

Els resultats de la investigació, que es presenten en el quadre annex, ens han portat a definir una tipologia de zones per a cada illa, tal com es pot veure en els capítols següents.

Per acabar amb aquesta introducció, una breu referència a l'oportunitat del tema d'estudi: hi ha un interès generalitzat per tot el que afecta la gestió del territori (normes d'edificació, etc.), cosa que és comprensible tant per la incidència que la normativa pot tenir en el patrimoni privat de cadascú, com també per l'ús públic que tots feim del territori.

1. El cas d'Eivissa

A la més gran de les illes Pitiüses s'hi han definit tres tipus de zones (no cal dir que aquesta tipologia és discutible), en funció de paràmetres d'ordre natural, com l'orografia del terreny, la qualitat agronòmica de la terra o la presència d'aigües subterrànies; i d'altres d'ordre humà o econòmic, com la proximitat a platges, a nuclis urbans o a carreteres, o el valor de disposar de bones vistes sobre el mar.

1.1 Zones de muntanya poc poblada

Majoritàriament, les zones incloses en aquest apartat es troben a la franja dels Amunts.

L'agricultura extensiva de secà i els aprofitaments forestals tradicionals estan actualment molt abandonats. D'antic, el poblament ja era escàs i dispers.

Les propietats, de major extensió que a la resta de l'illa i, per l'orografia del terreny, els accessos més dificultosos.

Aquestes zones són les menys atractives per a la majoria dels nous residents arribats a Eivissa, en bona part perquè no disposen de vistes sobre el mar.

Tot i això, alguns prefereixen aquests llocs. Solen ser estrangers, sobretot alemanys, i d'alt poder adquisitiu. A vegades rehabiliten cases pageses, però molt sovint aixequen noves construccions, de fort impacte paisatgístic, sobretot per les pistes que obren a la muntanya.

La relació de les unitats incloses en aquesta categoria és la següent:

- 360-4310: la Granada, a l'extrem nord del terme municipal d'Eivissa. Està afectada per una gran pedrera.
- 357-4313: serra d'en Pep Bernat. Torrent de Can Ferrer.
- 348-4304: cap Llentrisca. Aquesta sí que té l'atractiu de disposar de bones vistes, però té la protecció d'àrea natural.
- 360-4322: Sant Mateu.
- 357-4324: també pels voltants de Sant Mateu d'Albarca.
- 363-4325: pels voltants de Sant Miquel (es Amunts).
- 366-4322: entre Sant Miquel i Sant Llorenç.
- 372-4323: Morna.
- 367-4328: Benirràs.
- 374-4326: pels voltants de Sant Vicent de sa Cala.
- 372-4328: pels voltants de Portinatx.
- 377-4327: ses Formigues.

1.2 Zones rurals d'aprofitament agrícola

Aquí hi entren els indrets plans (entre muntanyes o bé al·luvials), així com canalades i espais on els pendents són menys pronunciats.

Aquestes terres més o menys planes, i amb les feixes per anivellar els pendents, han estat cultivades des d'antic, amb presència de petits horts i de fruiters allà on s'ha pogut extreure aigua. El poblament tradicional també és més dens.

Tot això explica que en aquestes zones l'agricultura no hagi patit un retrocés tan definitiu com en les de muntanya tancada.

Gairebé totes les zones incloses en aquesta categoria són de l'interior de l'illa, i per tant han estat

La mecanització del camp va avançant de mica en mica.
(Foto: Vicent Ribas "Trull".)

Una dona en feines del camp.
(Foto: Vicent Ribas "Trull".)

menys afectades per l'atractiu que suposa la proximitat al mar.

Així i tot, en els darrers anys també s'hi han construït moltes cases per a ús estrictament residencial (no hem de pensar que totes les noves residències que es construeixen a l'illa responguin a un mateix patró de demanda).

Les unitats que es poden considerar d'aquest tipus són les següents:

- 354-4310: Benimussa.
- 357-4319: canal de Buscastell.
- 354-4322: pla de Corona.
- 366-4316: voltants de Santa Gertrudis.

- 360-4316: voltants de Sant Rafel.
- 363-4319: voltants de Santa Gertrudis.

- 363-4313: voltants de Sant Rafel.
- 369-4319: voltants de Sant Llorenç.

- 369-4325: voltants de Sant Joan.
- 351-4307: voltants de Sant Josep.

Efectivament aquestes zones no estan encarades a la mar; en canvi n'hi ha unes altres que, tot i mantenir una activitat agrícola considerable, han estat més ocupades per noves residències, o per serveis, precisament per la seva proximitat al mar o bé a la capital

o als principals nuclis turístics. És el cas de les unitats següents:

- 375-4319: pla de s'Argentera.
- 378-4322: es Pou des Lleó.
- 354-4304: es Jondal.
- 354-4316: pla de Portmany.
- 360-4305: pla de Sant Jordi.
- 371-4316: voreres del riu de Santa Eulària.

1.3 Zones d'ús residencial més o menys intensiu

En aquests llocs, l'agricultura pràcticament ha deixat d'existir, i en el seu lloc un nou ús de la terra s'ha fet predominant: les residències (principals o secundàries).

Normalment es donen totes o algunes d'aquestes circumstàncies: són zones muntanyenques (pujols o estreps de serralades); tenen bones vistes sobre el mar; estan ben connectades a les principals vies de comunicació: no estan massa allunyades de la capital.

La major part d'aquestes unitats es concentren en el municipi de Sant Josep, i algunes també en el de Santa Eulària.

La relació és la següent:

- 357-4307: puig d'en Cardona. Torrent de ses Fonts.
- 369-4313: sa Roca Llisa.
- 345-4307: cala Carbó.
- 348-4310: carretera de cala Tarida.
- 347-4313: voltants de les platges de Comte.
- 360-4308: puig de Cas Damians.
- 367-4310: voltants de Jesús.

2. El cas de Formentera

De les quatre unitats que s'han analitzat en aquesta illa s'ha arribat a la conclusió –bastant evident, per altra part– de l'existència de dues realitats prou diferents:

2.1 Àrea central: aglutina la major part de la població i de l'activitat econòmica. Estaria delimitada pels nuclis de la Savina, Sant Francesc, Sant Ferran i es Pujols.

Les dues zones estudiades es caracteritzen per un ús residencial bastant intensiu i vinculat a segones residències d'ús turístic.

Aquestes zones són:

- 361-4286: voltants de Porto-salè.
- 366-4286: voltants des Pujols.

2.2 Àrea perifèrica: és la part més deprimida de l'illa, la que ha restat més al marge del

TIPOLOGIA DE LES EDIFICACIONS	EDIFICACIONS AGRÍCOLES					EDIFICACIONS NO AGRÍCOLES					TOTAL
	1.1.	1.2.	1.3.	1.4.	SUBTOTAL 1.	2.1.	2.2.	2.3.	2.4.	SUBTOTAL 2.	
ZONES											
347 - 4313	–	2	–	2	4	46	1	–	–	47	51
345 - 4307	–	–	–	–	–	51	3	–	1	55	55
348 - 4310	1	1	–	1	3	50	–	–	–	50	53
348 - 4304	1	–	–	–	1	2	2	–	1	5	6
351 - 4307	13	4	5	–	22	25	1	–	–	26	48
354 - 4322	11	–	1	–	12	6	–	–	–	6	18
354 - 4316	15	1	30	14	60	23	–	1	1	25	85
354 - 4310	15	–	9	1	25	10	–	–	–	10	35
354 - 4304	12	1	6	–	19	30	–	–	1	31	50
357 - 4324	1	2	–	4	7	2	–	–	–	2	9
357 - 4319	10	2	9	1	22	8	–	–	1	9	31
357 - 4313	5	–	3	–	8	1	–	–	–	1	9
357 - 4307	5	1	1	–	7	48	1	–	–	49	56
360 - 4322	6	–	1	–	7	4	1	–	1	6	13
360 - 4316	8	1	7	2	18	5	1	–	–	6	24
360 - 4310	1	–	–	–	1	2	–	2	–	4	5
360 - 4305	15	4	16	6	41	36	3	2	18	59	100
363 - 4325	8	3	3	3	17	8	–	–	–	8	25
363 - 4319	7	1	15	2	25	13	1	2	1	17	42
363 - 4313	13	1	8	2	24	10	–	–	–	10	34
360 - 4308	–	3	–	1	4	26	–	2	1	29	33
367 - 4328	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	1
366 - 4322	5	–	1	–	6	5	–	–	–	5	11
366 - 4316	8	2	3	–	13	4	–	–	–	4	17
367 - 4310	2	2	–	–	4	20	1	1	3	25	29
369 - 4325	14	1	8	1	24	9	–	1	4	14	38
369 - 4319	9	1	17	5	32	13	–	3	4	20	52
369 - 4313	6	–	2	2	10	33	4	–	–	37	47
372 - 4328	6	–	–	–	6	6	–	–	1	7	13
372 - 4323	3	–	4	–	7	6	–	1	–	7	14
371 - 4316	12	1	26	3	42	23	3	2	1	29	71
374 - 4326	6	2	1	–	9	5	–	–	–	5	14
375 - 4319	7	1	5	2	15	26	1	–	2	29	44
377 - 4327	–	–	3	1	4	1	–	–	–	1	5
378 - 4322	7	2	3	1	13	3	–	–	1	4	17
Subtotal Eivissa	232	39	187	55	513	560	23	17	42	642	1155
361 - 4286	8	–	7	6	21	91	–	–	2	93	114
366 - 4286	9	–	1	3	13	131	1	–	3	135	148
369 - 4282	1	–	4	2	7	21	2	–	–	23	30
375 - 4280	7	4	5	6	22	14	–	–	–	14	36
Subtotal Formentera	25	4	17	17	63	257	3	–	5	265	328
Total	257	43	204	72	576	817	26	17	47	907	1483

Codis de la tipologia de les edificacions

- 1.1 Agrícola i residencial
- 1.2 Agrícola i residencial abandonada
- 1.3 Agrícola i no residencial (caseta d'eines, etc.)
- 1.4 Agrícola i no residencial abandonada

- 2.1 Residència
- 2.2 Construcció no acabada i abandonada
- 2.3 Indústria
- 2.4 Serveis

negoci turístic. Correspon a l'estret i península de la Mola. Tot i que no s'hi ha estudiat cap zona, aquesta àrea perifèrica també abastaria la punta del cap de Barbaria.

Les unitats estudiades són:

- 369-4282: a l'estret de la Mola, franja arenosa poc apta per a l'agricultura i que també va sent ocupada, tot i que de forma molt extensiva, per les segones residències.

- 375-4280: dalt de la Mola, on sembla que encara perviuen les restes d'un sistema agrari tradicional.

3. Conclusions

L'observació directa del camp eivissenc ens ha permès arribar a una sèrie de conclusions, que també hem d'acceptar com a provisionals.

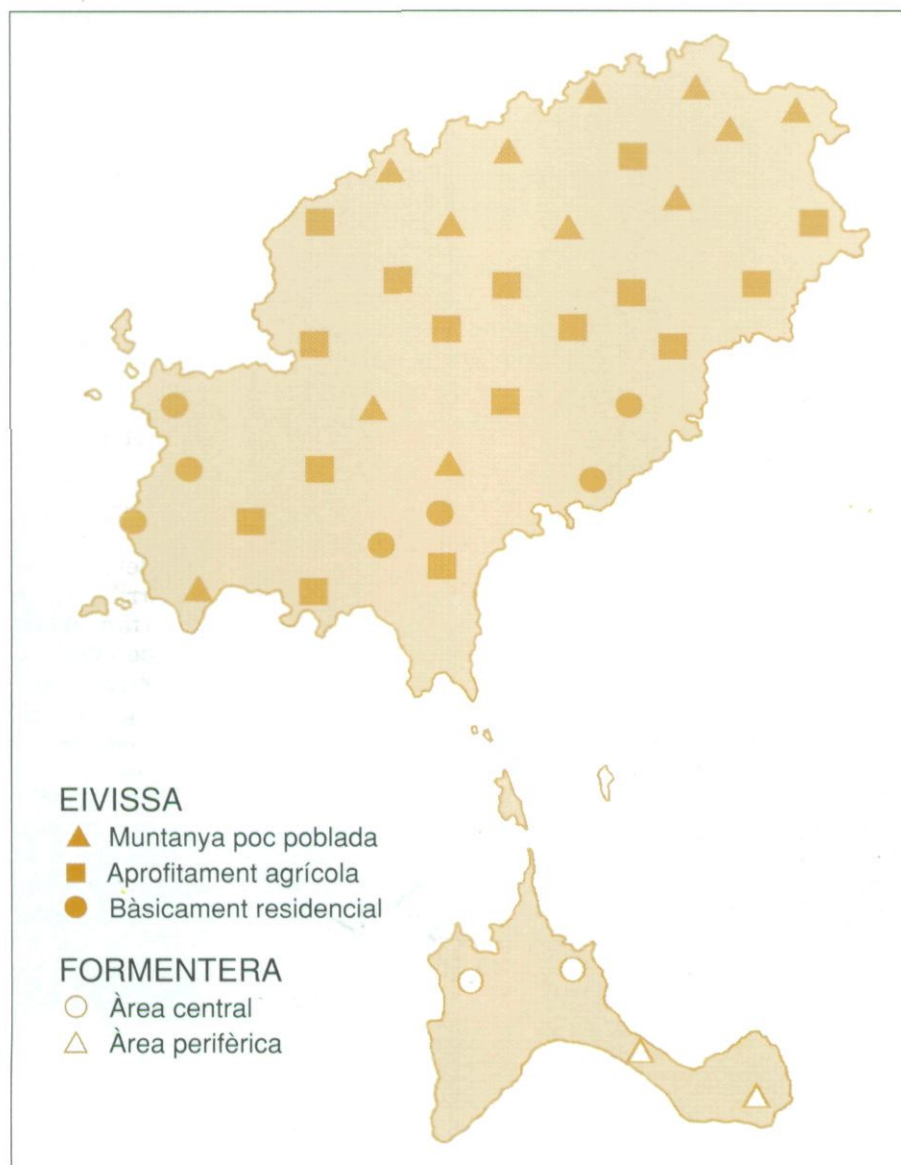
Així podríem afirmar que la modalitat predominant de propietat i d'explotació de la terra es basa en una sèrie d'elements, com són:

- a) poca extensió (des de 1000 m² fins a 10.000 m², per donar unes xifres orientatives).

- b) progressiva tendència a convertir aquestes petites propietats –les llegendàries– en lloc de residència habitual, en una espècie de moviment de reflux del que

Trull de cas Costes, Benimus-sa. (Foto: Vicent Ribas "Trull".)

protagonitzà la generació anterior, que deixà el camp per viure a Vila o als nuclis turístics.

c) dedicació a l'agricultura com a activitat secundària i esporàdica, sense deixar el lloc de feina principal i habitual.

En definitiva, el camp eivissenc no s'ha abandonat del tot, ni molt menys, tret de les terres més seques i els sòls més pobres, i sobretot on la competència de les segones residències és més forta.

El cas de Formentera és diferent: aquí l'agricultura com a activitat econòmica és pràcticament inexistent, i gairebé tots els productes del camp que es consumeixen a l'illa provenen de l'exterior.

I ja al marge de l'agricultura, també val la pena fer un comentari sobre la gran quantitat d'edificacions d'ús residencial que es troben pertot arreu. Cal una ordenació del territori d'àmbit insular, així com vigilar per un estricte compliment de les normes. Mentrestant, alguns dels principals valors paisatgístics (com són els perfils sinuosos i verds de les muntanyes, per exemple) s'estan perdent de manera irreversible.

GABRIEL JOAN
ALEMANY MORELL